

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

У статті розкрито сутність та значення соціального захисту населення як складової соціальної політики, проаналізовано видатки бюджету м. Чернівці на соціальний захист та соціальне забезпечення населення. Виокремлено проблеми та напрямки покращення фінансування соціального захисту в Україні.

В статье раскрыта сущность и значение социальной защиты населения как составляющей социальной политики, проанализированы расходы бюджета г.Черновцы на социальную защиту и социальное обеспечение населения. Выделены проблемы и направления улучшения финансирования социальной защиты в Украине.

The article explores the nature and importance of social protection as a component of social policy analysis Chernivtsi expenditures on social protection and social security of the population. Singled out problems and areas for improvement financing of social protection in Ukraine.

Ключові слова: соціальна політика, видатки бюджету, соціальне забезпечення, бюджет, видатки бюджету.

Сучасні системи соціального захисту охоплюють весь життєвий цикл людини, передбачаючи заходи захисту її добробуту від народження до смерті. Поряд із соціальним страхуванням і соціальною допомогою таким заходом є сімейна політика: захист прав дитини, матеріальна підтримка сімей з дітьми, сприяння освіті, соціальна робота в неблагополучних сім'ях і соціальне обслуговування дітей-інвалідів. Активна політика на ринку праці сприяє ефективній зайнятості працездатного населення. Так звана гендерна політика спрямована на усунення дискримінації за ознакою статі, забезпечення реальної рівноправності жінок. Тому в системі соціального захисту виникає безліч проблем. Метою написання наукової статті є дослідити систему соціального захисту населення, розробити пропозиції щодо покращення фінансування соціального захисту населення.

Соціальний захист включає в себе систему заходів, які захищають будь-якого громадянина країни від економічної та соціальної деградації не тільки внаслідок безробіття, а й у випадку втрати чи різкого скорочення доходів, хвороби, народження дитини, виробничої травми, інвалідності, похилого віку тощо [3]

Науковці пов'язують «соціальний захист» із такими словосполученнями, як: комплекс організаційно-правових та економічних заходів; матеріальне забезпечення; сукупність заходів та механізмів; система економічних, юридичних, організаційних заходів. Більшість науковців, серед яких Е.Лібанова, В.А.Скуратівський, В.І.Грушко, Н.Б.Болотіна, О.Д.Василик, К.В.Павлюк, під соціальним захистом розуміють сукупність заходів та механізмів їх здійснення, які використовує суспільство для забезпечення суспільно нормальних умов матеріального і духовного життя населення. Однак, окрім дослідження даного процесу, вважаємо, що значна увага має приділятися все ж таки методиці, методології, ефективності та оцінці використання бюджетних ресурсів.

Термін «соціальний захист» в Україні вживається лише кілька років. Він замінив термін «соціальне забезпечення», який зберігає право на існування, проте характеризує дещо вужче поняття, ніж соціальний захист.

Незважаючи на те, що загально визнаного поняття соціального захисту наукою і практикою не вироблено, все ж переважно соціальний захист розуміється, як більш широке за значенням та змістом соціальне явище, ніж соціальне забезпечення.

Зокрема, в літературі система соціального захисту населення визнається системою більш високого порядку, що включає систему соціального забезпечення як складову, а державне соціальне забезпечення розглядається як гарантія соціального захисту населення.

У різних країнах і в різних нормативно-правових актах, як міжнародного, так і національних законодавств, системи соціального захисту (чи соціального забезпечення) охоплюють не тільки різний «набір» організаційно-фінансово-правових заходів, а й передбачають різні розміри соціальних виплат та різні умови їх надання.

Соціальний захист інвалідів передбачає не лише їх матеріальне забезпечення і медичне обслуговування, а й доступ до робочих місць, закладів культури, освіти нарівні із здоровими людьми. Соціальне обслуговування людей похилого віку здійснюється за місцем проживання та у спеціалізованих установах. Цілеспрямована боротьба з бідністю засобами соціальної допомоги та активізацією зусиль населення й дедалі ширшим охопленням соціальним страхуванням у сучасних умовах також є основоположним елементом системи соціального захисту. Здійснення заходів в усіх перелічених напрямках є соціальною роботою і потребує фахово підготовлених кадрів – соціальних працівників.

У системі соціального захисту соціальна робота є ланкою, що поєднує адміністративно-правову систему соціального захисту з тими, для кого вона призначена, – населенням. Носієм функції поєднання є соціальний працівник, основне завдання якого – зробити доступними наявні соціальні служби для їх клієнтів. Основна функція соціального працівника полягає в допомозі людям пристосуватися до складного, спеціалізованого, технологічно орієнтованого суспільства, частиною якого є найближче оточення – сім'я, трудовий колектив, сусіди. Крім того, він повинен також надавати ефективні гуманітарні послуги індивідам, сім'ям, групам, громадам і суспільству з метою поліпшення якості життя та функціонування соціуму.

Витрати на соціальний захист населення залежать від розвитку економіки. У країнах з ринковою економікою склалася трієста система фінансування соціальних програм, об'єктами якої виступають держава, роботодавці та одержувачі соціальних виплат. Сучасна система соціального захисту населення у країнах з ринковою економікою включає такі основні елементи: сукупність державних соціальних гарантій, у тому числі соціальні пільги окремим категоріям населення; традиційну форму державної, соціальної допомоги та соціальне страхування.

Система соціальних гарантій передбачає надання соціально значущих благ та послуг усім громадянам без врахування їх трудового внеску і визначення потреби (безкоштовні освіта, лікування тощо). Мінімальний рівень цих гарантій є рухомих залежно від конкретно-історичних умов, а також можливостей суспільства. Ця

форма соціального захисту громадян базується на принципах загального оподаткування і бюджетного фінансування соціальних витрат. До системи соціальних гарантій входять також соціальні пільги, тобто соціальні гарантії окремим категоріям населення. Ця форма соціального захисту також характеризується універсальністю надання соціальних благ і послуг у межах визначеної соціально-демографічної групи населення (ветерани війни, інваліди та ін.) та забезпеченням за рахунок податково-бюджетної системи держави.

Під соціальною допомогою як формою соціального захисту населення розуміють надання соціальних благ та послуг соціально уразливим групам населення на основі визначення їх потреб. Об'єктом соціальної допомоги є малозабезпечені верстви населення, доходи яких нижчі від прожиткового мінімуму чи межі бідності.

Соціальне страхування є найбільш поширеною формою соціального захисту населення від різних ризиків, пов'язаних з втратою працездатності та доходів. Особливістю соціального страхування є його фінансування зі спеціальних фондів, які формуються за рахунок цільових внесків роботодавців і працівників за підтримки держави.

Розв'язання проблем, пов'язаних із функціонуванням соціальної сфери, є прерогативою держави як у сталій, так і в трансформаційній економіці.

Підсистема національної економіки, що пов'язана із забезпеченням життєдіяльності суспільства, людини, задоволенням їх потреб, інтересів є соціальною політикою держави.

Соціальну політику визначають як:

- діяльність держави щодо створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства з метою підвищення добробуту членів суспільства, усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності у країні;

- система правових, організаційних, регулятивно-контрольних заходів держави з метою узгодження цілей соціального характеру із цілями економічного зростання;

- це соціально-економічні заходи держави, підприємств, місцевих органів влади, які спрямовані на захист населення від безробіття, інфляції, знецінення трудових заощаджень.

Соціальна політика держави включає:

- регулювання соціальних відносин у суспільстві, регламентацію умов взаємодії суб'єктів економіки в соціальній сфері (в тому числі між роботодавцями і найманою робочою силою);

- розв'язання проблеми безробіття та забезпечення ефективної зайнятості;

- розподіл і перерозподіл доходів населення;

- формування стимулів до високопродуктивної суспільної праці й надання соціальних гарантій економічно активній частині населення;

- створення системи соціального захисту населення;

- забезпечення розвитку елементів соціальної інфраструктури (закладів освіти, охорони здоров'я, науки, культури, спорту, житлово-комунального

господарства і т. ін.);

- захист навколишнього середовища тощо [3].

Отже, соціальна політика є невід'ємною стратегічною лінією розвитку системи загальнодержавною політики і має гарантувати постійний захист населення від будь-яких соціально-економічних процесів в країні.

Розвиток ринкових відносин обумовлює формування науково обґрунтованої системи соціального захисту і соціальної підтримки населення, його найбільш уразливих верств. У ринкових умовах, за наявності різних форм власності, людина може забезпечити свої потреби лише одержанням доходу від власності або у вигляді заробітної плати за свою працю. Проте в кожному суспільстві є певна частина населення, яка не має власності і не може працювати з об'єктивних причин: хвороба, непрацездатність через старість або вік, що не дає змоги людині вступити у сферу виробничих відносин (діти), наслідки екологічних, економічних, національних, політичних і воєнних конфліктів, стихійного лиха, явних демографічних змін тощо. Ці категорії населення не зможуть вижити без захисту і соціальної підтримки держави.

Соціальний захист – це система економічних, соціальних, правових, організаційних заходів, яка надає працездатним громадянам відповідні умови для поліпшення свого добробуту за рахунок особистого трудового внеску, а непрацездатним та соціально-уразливим верствам працездатного населення – гарантії у користуванні суспільними фондами споживання, пряму матеріальну підтримку, зниження податків [1].

У сучасних умовах система державного соціального захисту спрямована на такі напрямки: соціальні виплати і соціальне обслуговування одиноких, старих, інвалідів та інших подібних категорій. Вони засновані на принципі турботи держави про соціально незахищених членів суспільства, а також благодійності. Окрім того, соціальний захист повинен поширюватися на всі категорії населення через систему соціальних гарантій, які є механізмом довгострокової дії, передбаченими законом зобов'язаннями держави, спрямованими на реалізацію конституційних прав громадян [2].

Основою державних соціальних гарантій є мінімальні соціальні стандарти – це установлені законодавством країни норми і нормативи, які закріплюють мінімальний рівень соціального захисту.

Розглянемо видатки бюджету м. Чернівці. Аналізуючи видатки бюджету м. Чернівці, видно, що у 2011 році найбільшу питому вагу склали видатки на освіту – 28,76%, соціальний захист і соціальне забезпечення – 22,38%, на охорону здоров'я – 17,47%, житлово-комунальне господарство – 8,84%, державне управління – 5,25%, будівництво – 6,67%, решта – інші видатки.

Основна частина коштів загального фонду бюджету використана на видатки соціального захисту населення та житлово-комунального господарства. Інші видатки соціального захисту населення по загальному фонду бюджету м. Чернівців на 2011 рік були затверджені в сумі 1444900 грн., уточнений план на рік – 1181821,15 грн., касові видатки – 1060371,04 грн. (89,7% планових призначень), з них по КЕКВ 1134 – 40329,45 грн., по КЕКВ 1343 –

ФІНАНСИ

1020041,59 грн.

Зазначені кошти були спрямовані на такі заходи:

- надання матеріальної допомоги малозабезпеченим громадянам міста – 492480 грн.;
- надання матеріальної допомоги на здійснення поховання – 81750 грн.;
- надання матеріальної допомоги сім'ям воїнів, загиблих в Афганістані, – 59293,44 грн.;
- часткове відшкодування вартості проїзду почесних донорів – 41921,92 грн.;
- надання грошової допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій, – 25757,50 грн.;
- надання щомісячної адресної матеріальної допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківської опіки, вихованцям дитячого будинку сімейного типу та прийомних сімей – 31500 грн.;
- надання пільг малозабезпеченим громадянам за користування послугами лазень – 117603,0 грн.;
- надання щомісячної доплати до пенсії інвалідам Великої Вітчизняної війни I групи – 71648,88 грн.;
- харчування соціально незахищених громадян – 72850 грн.;
- проведення видатків по договорах дарування нерухомого майна підопічних міського центру «Турбота» – 6500 грн.;
- харчування осіб без постійного місця проживання – 19000 грн.;
- відшкодування витрат на поховання померлих одиноких громадян – 40066,30 грн.

На утримання міського комунального центру соціальної та медичної допомоги одиноким непрацездатним громадянам «Турбота» на 2011 рік по загальному фонду на 2011 рік затверджені асигнування в сумі 5540400,0 грн., уточнений план на рік – 5515400,0 грн. Фактичні видатки – 5499167,32 грн., касові видатки – 5488688,65 грн., або 99,5 % від запланованого.

Для фінансування наданих пільг з оплати за житлово-комунальні послуги громадянам, реабілітованим за статтею 3 Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», на 2011 рік були передбачені асигнування в сумі 214800,0 грн., уточнений план на рік – 221707,67 грн., фактичні видатки – 202078,48 грн., касові видатки – 201585,24 грн., або 99,76 % від запланованих.

Україні дісталась у спадок дуже розгалужена система пільг. Крім того, у перші роки незалежності було прийнято цілу низку нових законів, а кількість невдоволених від того не зменшилась. Теперішня система державних пільг покликана частково компенсувати населенню низькі заробітки, несприятливі умови, а в деяких випадках – служити додатковим стимулом залучення до різних видів діяльності чи підкреслювати особливі заслуги тієї або іншої групи населення.

Сьогодні доцільно удосконалити нормативну базу визначення соціальних стандартів прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати, розмір яких дасть змогу громадянам мати вищий рівень доходів. Необхідним є створення єдиної інформаційно-аналітичної системи соціального захисту населення.

Таким чином в Україні необхідно переглянути підходи до пільгового

соціального забезпечення у бік їх адресності, соціальної справедливості та переведення на грошові форми надання.

Для надання фінансової підтримки громадським організаціям (КЕКВ 1310) по загальному фонду бюджету затверджені асигнування на 2011 рік в сумі 523400,0 грн., уточнений план на рік – 574000,0 грн., касові видатки – 561007,5 грн., що складає 97,7 %.

За рахунок коштів спеціального фонду фінансуються утримання центрів соціальних служб для молоді, територіальні центри і відділення соціальної допомоги на дому, фінансова підтримка громадських організацій інвалідів і ветеранів. Однак у 2011 році із спеціального фонду бюджету було виділено 400,71 тис. грн., що на 130,62 тис. грн. менше запланованих.

На сучасному етапі для забезпечення ефективної системи фінансування соціального захисту в Україні перш за все необхідно: завершити формування законодавчої бази, яка забезпечить проведення активної і дійової соціальної політики; забезпечити стабільне фінансування галузей соціальної сфери і регіональних та місцевих соціальних програм, змінити систему взаємовідносин між державним і місцевими бюджетами всіх рівнів, підвищити обґрунтованість визначення соціальних трансфертів, виходячи із реальних потреб і можливостей регіонів; підвищити фінансову стабільність й ефективність використання коштів державних соціальних фондів; поліпшити організацію функціонування установ соціальної сфери, більш раціонально використовувати ресурси, що їм виділяються; збільшити фінансову базу місцевих бюджетів для виконання соціальних повноважень.

Необхідно також враховувати світовий досвід розв'язання проблеми фінансування соціального захисту. З огляду на це, в Україні має бути:

- переглянута система надання субвенцій на програми соціального захисту, адже місцеві органи влади поступово втрачають мотивацію до оптимізації видатків на соціальні програми, оскільки їх фінансує держава;
- активізовано перехід до адресних соціальних допомог.

Зазначені шляхи реформування механізмів надання суспільних благ та соціальних послуг на рівні окремих адміністративно-територіальних одиниць сприятимуть забезпеченню на відповідному рівні потреб мешканців усіх територій, подолання бідності та зубожіння. Подальший пошук джерел фінансування соціальної сфери на місцевому та регіональному рівні, оптимізація моделей використання наявних коштів має забезпечуватися через дотримання принципового положення – підтримку державою працездатних громадян шляхом підвищення зарплати, створення робочих місць, сприяння розвитку підприємництва, що відповідатиме демократичним принципам.

Список використаних джерел:

- 1.Борецька Н.П.Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми. [Текст] / Н.П.Борецька - Донецьк: Янтар, 2001.-352 с.
2. Василик О.Д. Державні фінанси України : підручник [Текст] / О.Д. Василик, К.В. Павлюк. — К. : НІОС. — 2002. — 608 с.
3. Внукова Н.М. Соціальне страхування: [Текст] /Внукова Н.М., Кузьминчук Н.В. Навчальний посібник.-К.: Коңдор,2006.-352